

Elle accusat apud aliquem, qui querelam & crimen defert. at **CHRISTVS** apud patrem neque querelam, neque crimen infidelitatis eorum erat delaturus, qui solum saluare uenerat quod perierat; non autem accusare, aut condemnare. Sed & quādo rursus ueniet, non ueniet accusaturus, sed iudicaturus. Veniet enim ut iudex: iudicis autem non est accusare. Sed quia qui uenerat ut miseretur, non accusabit eos apud patrem: non idcirco putent se impune facturos si non recipiant eum: quia habent accusatorem apud patrem, eum in quo maxime confidebant atque sperabant, Moysen scilicet, qui de ipso domino scripsit, ut id in **Genesi**: Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec ueniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium. Et in **Deuteronomio**, id est in secunda lege de **CHRISTO** scripsit, ubi prædixit Iudæis, si non reciperent eum quid ipsis esset euenturum, in persona dei dicens: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, & ponam uerba mea in ore eius, loqueturque ad eos omnia quæ præcipio ei: qui autem uerba eius quæ loquetur in meo nomine audire noluerit, ego ultor existam. Et in **Numeris**: Orietur stella ex Iacob. Et tota ferme Moyses scriptura, de **CHRISTO** est in figura, & spiritus literæ totus est **CHRISTVS**. Et hoc intelligere, sapiëntia dei est, & gratiæ intelligendi scripturas infusio. Sed ad tantam cæcitatem, incredulitatemque Iudæi, scribæ, & pharisæi deuenerant, ut iam ne Moysi quidem crederent, in quo nihilominus magis quam in omnibus alijs prophetis confidebant: nam si Moysi credidissent, utique & ei credidissent: quia ille reuera erat, de quo ipse Moyses locutus fuerat, qui & nouum uerbum credendum portabat, nouamque legem, sicut & ipse Moyses uetera. At si uerbis eius, cui maxime ob confidentiam, quam in eo habebant, credere deberent, non credebant: quid mirum si uerbis domini, cui minus fidebant quam Moysi, credituri non erant? Confidentia tamen illa tanta in Moysi stulta erat, in qua & adhuc uanè perseuerant: cum multo magis in **CHRISTO** quam in Moysi fuisset, ac sit collocanda fiducia, immo in solo **CHRISTO** omni moda & maxima. Quid enim Moyses, qui solum homo est, ad **CHRISTVM**, qui non solum homo est, sed etiam deus? Qui confidit in Moysi plusquam in **CHRISTO**, maledictus est, sicut scriptum est: Maledictus homo, qui confidit in homine. At qui confidit in **CHRISTO** qui deus est, beatus est, sicut scriptum est: Beatus uir, qui sperat in eo. & rursus: Et non delinquent omnes qui sperant in eo. Ergo sit tota spes nostra, tota fiducia in eo, ut nunquam delinquamus: sed omne bonum ipsi acceptum referamus in laude, & gloria cœlestis patris. Cui sit laus & honor, & gloria per ipsum, & cum ipso, & spiritu sancto, & nunc, & in perpetuum, & in omnia secula seculorum. Amē.

Genes. 49.

Deutero. 18.

Numeri. 24.

Hieremie. 17.

Psalmo. 11.

CAPVT SEXTVM.

Post hæc abiit **IESVS** trās mare Galilææ, quod est Tiberiadis. Et sequebatur eum multitudo magna: quia uidebāt signa quæ faciebat super his qui infirmabātur. Subiit ergo in montem **IESVS**, & ibi sedebat cum discipulis suis. Erat autem proximum pascha, dies festus Iudæorum. Cum subleuasset ergo oculos **IESVS**, & uidisset quia multitudo maxima uenit ad eum, dicit ad Philippum: Vnde ememus panes, ut manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus: Ducentorū denariorū panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat. Dicit ei unus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri: Est puer unus hic, qui habet quinque panes ordeaceos, & duos pisces: sed hæc quod

47

sunt inter tantos? Dicit ergo IESVS: Facite homines discubere. Erat autem
 scenu multum in loco. Discubuerunt ergo uiri, numero quasi quinque milia.
 Accepit ergo IESVS panes, & cum gratias egisset, distribuit discubentibus:
 similiter & ex piscibus quantum uolebant. Ut autem impleti sunt, dixit discipu- 15
 lis suis: Colligite quae superauerunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo,
 & implerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus ordea-
 48 ceis, & duobus piscibus quae superauerunt his qui manducauerant. ¶ Illi ergo
 homines cum uidissent, quod IESVS fecerat signum, dicebant: Quia hic
 est uere propheta, qui uenturus est in mundum. IESVS ergo cum cognouisset 20
 quia uenturi essent ut raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in mon-
 tem ipse solus. ¶ Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad ma-
 re. Et cum ascendissent nauim, uenerunt trans mare in Capharnaum. Et tenebrae
 iam factae erant, & non uenerat ad eos IESVS. Mare autem uento magno flan-
 te, exurgebat. Cum remigassent ergo quasi stadia uiginti quinque, aut triginta, 25
 uident IESVM ambulante supra mare, & proximum naui fieri, & timuerunt.
 Ille autem dicit eis: Ego sum, nolite timere. Voluerunt ergo accipere eum in
 nauim, & statim nauis fuit ad terram, in quam ibant. Altera die turba, quae sta-
 bat trans mare, uidit quia nauicula alia non erat ibi nisi una: & quia non in-
 troisset cum discipulis suis IESVS in nauim, sed soli discipuli eius abiissent: 30
 Aliae uero superuenerunt naues a Tiberiade, iuxta locum ubi manducauerant pa-
 nem, gratias agentes deo. Cum ergo uidisset turba, quia IESVS non esset ibi,
 neque discipuli eius, ascenderunt in nauiculas, & uenerunt Capharnaum, quaren-
 tes IESVM. Et cum inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando
 50 huc uenisti? ¶ Respondit eis IESVS, & dixit: Amen amen dico uobis, quae
 ritis me, non quia uidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati
 estis. Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in uitam aeternam,
 quem filius hominis dabit uobis: hunc enim pater signauit deus. Dixerunt
 ergo ad eum: Quid faciemus, ut operemur opera dei? Respondit IESVS, &
 51 dixit eis: Hoc est opus dei, ut credatis in eum quem misit ille. ¶ Dixerunt ergo
 ei: Quod ergo tu facis signum, ut uideamus & credamus tibi? Quid operaris?
 Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de
 caelo dedit eis manducare. Dixit ergo eis IESVS: Amen amen dico uobis,
 non Moyses dedit uobis panem de caelo, sed pater meus dat uobis panem de
 caelo uerum. Panis enim uerus est, qui de caelo descendit, & dat uitam mundo. 45
 Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc. Dixit autem
 eis IESVS: Ego sum panis uitae, qui uenit ad me, non esuriet: & qui credit in
 me, non sitiet in aeternum. Sed dixi uobis, quia & uidistis me, & non credidi-
 52 stis. ¶ Omne quod dat mihi pater, ad me ueniet: & eum qui uenit ad me, non
 eiciam foras: quia descendi de caelo, non ut faciam uoluntatem meam, sed uoluntatem
 eius qui misit me. Haec est enim uoluntas eius qui misit me patris, ut omne
 quod dedit mihi non perdam ex eo: sed resuscitem illud in nouissimo die. Haec
 est autem

est autem uoluntas patris mei qui misit me, ut omnis qui uidet filiū, & credit in eū, habeat uitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.

55 ¶ Murmurabāt ergo Iudæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis uiuus, qui de cœlo descēdi. & dicebāt: Nōne hic est filius Ioseph, cuius nos nouimus patrē & matrē? Quomodo ergo dicit hic, quia de cœlo descēdi? Respondit ergo IESVS, & dixit eis: Nolite murmurare in inuicē. Nemo potest uenire ad me, nisi pater qui misit me traxerit eū, & ego resuscitabo eū in nouissimo die. Est scriptū in prophetis: Et erunt omnes docibiles dei. Omnis qui audiuit à patre & didicit, uenit ad me. Nō quia patrē uidit quisquā, nisi is qui est à deo, hic uidit patrē. ¶ Amen amen dico uobis, qui credit in me, habet uitā æternā. Ego sum panis uitæ. Patres uestri māducauerūt māna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens, ut si quis ex ipso māducauerit, non moriatur. Ego sum panis uiuus, qui de cœlo descendi. Si quis māducauerit ex hoc pane, uiuet in æternū. Et panis quē ego dabo, caro mea est, pro mundi uita. ¶ Litigabāt ergo Iudæi adinuicē, dicentes: Quomodo pōt hic nobis carnē suā dare ad manducandū? Dixit ergo eis IESVS: Amē amen dico uobis, nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis uitam in uobis. Qui māducat meam carnē, & bibit meū sanguinem, habet uitā æternā, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Caro enim mea uerē est cibus, & sanguis meus uerē est potus. Qui manducat meam carnem, & bibit meū sanguinē, in me manet, & ego in illo. Sicut misit me uiuens pater, & ego uiuo propter patrē: & qui māducat me, & ipse uiuet propter me. Hic est panis, qui de cœlo descendit. Nō sicut māducauerūt patres uestri manna, & mortui sunt. Qui manducat hūc panē, uiuet in æternū. ¶ Hæc dixit in synagoga docens in Capharnaum. Multi ergo audientes ex discipulis eius, dixerunt: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire? Sciens autē IESVS apud semetipsum, quia murmurarēt de hoc discipuli eius, dixit eis: Hoc uos scādalizat? Si ergo uideritis filium hoīs ascendentem ubi erat prius? Spiritus est qui uiuificat, caro non prodest quicquā. Verba quæ ego locutus sum uobis, spiritus & uita sunt. Sed sunt quidam ex uobis qui nō credunt. Sciebat enim ab initio IESVS qui essent credētes, & quis traditurus esset eū. Et dicebat: Propterea dixi uobis, quia nemo pōt uenire ad me, nisi fuerit ei datū à patre meo. Ex hoc multi discipulorum eius abierūt retro, & iā nō cū illo ambulabāt. ¶ Dixit ergo IESVS ad duodecī: Nūquid & uos uultis abire? Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine ad quē ibimus? Verba uitæ æternæ habes. Et nos credimus & cognouimus, quia tu es CHRISTVS filius dei. Respōdit eis IESVS: Nōne ego uos duodecim elegi, & ex uobis unus diabolus est? Dicebat autē de Iuda Simonis Sca-riothis. Hic enim erat traditurus eum, cum esset unus ex duodecim.

ANNOTATIONES BREUES LIIII. CIRCA LITERAM CAP. VI.

2 uidebant * autē eius 3 ergo

	autem		& raperēt ipsum, ut fa-	39	faciemus
	& infra.		cerent ipsum		ποιώμεν
4	Erat autem proximū	21	fugit – iterum	45	præfens.
	ἦν δὲ ἔγγυς		σεcessit		panis enim – uerus
	Appropinquabat aut,		uenerunt		* τὸ θεῶ
	Instabat autem	23	imperfectum.	48	dei
6	multitudo maxima		proximum nauī fieri,		in æternum.
	πολὺς ὄχλος		ἐγγυς τὸ πλοίου γινό-		πώποτε
6	multa turba	26	μενον	48	unquam
	ad eum,		appropinquare nauī		credidistis.
	ad se		fuit ad terram		πιστεύετε
9	unusquisque * αὐτῶν eorū		fuit in terra,	51	præfens.
11	puer	28	appulit terræ,		Hæc est enim
	παιδάριον		uēnit in terram		τὸ τὸ δὲ ὅτι
	diminutiuum.		Altera die		Hæc est autem
11	pisces,	28	Postero die	55	panis – uiuus
	οψάρια		una,	56	hic est * ἰησοῦς ἸΗΣΥΣ
	& infra.		* ἐκᾶνο εἰς ὃ ἐνέβησαν	58	in inuicem.
12	tantos	29	οἱ μαθηταὶ αὐτῶ		μετ' ἀλλήλων
	ποσούτους		illa quam ingressi sunt		inuicem,
	tot,		discipuli eius.	60	inter uos
	tam multos		nauim,		docibiles
13	foenum	30	diminutiuum.		διδακτοὶ
	χόρτος		superuenerunt	60	dociles
	herba,		uenerunt	64	Omnis * οὐ̄ ergo
	gramen		naues		ut si quis ex ipso man-
13	quinque milia.	31	πλαρία		ducauerit, non
	πεντακίχλιοι		gratias agentes deo.		ἵνα τις ἐξ αὐτῶ φάγη,
	quinquies mille		εὐχαριστήσαντ' ὁ τὸ κυρίως		ἢ μὴ
14	distribuit	31	gratias agēte domino,		ut qs ex eo edat, & nō
	* τοῖς μαθηταῖς, οἱ δὲ		cū gratias egisset dñs		caro mea est,
	μαθηταὶ	31	ascenderunt		* ἦν ἐγὼ δώσω
	discipulis, discipuli ᾤο		* καὶ αὐτοὶ	66	quam ego dabo
16	ne pereant.	32	& ipsi		Litigabant
	ἵνα μὴ ἀπόληται		nauiculas,		ἐμάχοντο
	ne quid pereat,		homínis		Pugnabant,
	ne pereant		τὸ ἀνθρώπου		Decertabant
	anceps.	33	masculinum.	68	carnem – suam
17	fragmentorum		signauit	70	habebitis
	fragmentis		ἔσφράγισεν		ἔχετε
17	ordeaceis	33	sigillauit,		præfens.
	– & duobus piscibus		obsignauit	78	sermo. – Et
20	uenturus est	38		82	locutus sum
	δέρχόμενος				λαλῶ
	præfens & imperfectū				præfens.
21	ut raperent eum, & fa	38		85	Ex hoc
	cerent eum				ex eo scilicet tempore
	καὶ ἀρπάξαι αὐτὸν, ἵνα			85	retro,
	ποιήσωσιν αὐτῷ				ἵς τὰ ὀπίσω

ad ea quæ

ad ea quæ retro
88 credimus
πεπισεύκαμεν
præteritum.
89 dei

* τὸ ζῶντι
uuentis
90 diabolus
διάβολος
calumniator,

delator
90 Scariotis.
Ἰσκαριώτης
Iscariote
ut referatur ad Iudam.

COMMENTARIUS IN CAPVT SEXTVM.

AB Hierosolymis profectus est in Galilæam dominus, beneficas ubique uirtutes operans, ut subdit Ioannes, dicens. ¶ Post hæc, abiit IESVS 47
trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis, & sequebatur eum multitu-
do magna: quia uidebant signa quæ faciebat super his qui infirmaban-
tur. Subiit ergo in montem IESVS, & ibi sedebat cum discipulis suis.
Erat autem proximum pascha, dies festus Iudæorum. Cum subleuasset ergo oculos
IESVS, & uidisset quia multitudo maxima uenit ad eum, dicit ad Philippum: Vnde
ememus panes, ut manducent hi? Hoc autem dicebat, tentans eum. Ipse enim sciebat
quid esset facturus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non
sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat. Dicit ei unus ex discipulis eius,
Andreas frater Simonis Petri: Est puer unus hic, qui habet quinque panes ordeaceos,
& duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos? Dixit ergo IESVS: Facite homines
discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt ergo uiri, numero
quasi quinque milia. Accepit ergo IESVS panes, & cum gratias egisset, distribuit dis-
cumbentibus: similiter & ex piscibus quantum uolebant. Ut autem impleti sunt, di-
xit discipulis suis: Colligite quæ superauerunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt
ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus or-
deaceis, & duobus piscibus, quæ superfuerunt his qui manducauerant. ¶ Sequeba-
tur (inquit) eum magna multitudo: quia uidebant signa quæ faciebat super his qui in-
firmabantur. Hæc autem ut ueritas erant sanitatum corporum, quia uerè corpora sa-
nabantur, ita signa erant sanitatum animarum. At sanitas corporum parua est, sanitas
autem animarum maxima, & ad quam maxime faciendam & nobis persuadendam,
descendit filius dei: & ad hoc, uisibilia signa, & beneficas uirtutes circa corpora opera-
batur. Et quod subditur à Ioanne, dominum subijisse in montem, ubi sedebat cum di-
scipulis suis: id factum fuit in deserto Bethsaidæ, quod ex Lucæ capite nono cognosci-
tur. Sedebat autem docens, audiente plurima turba. Et tempus hic declarat Ioannes,
quod alij tacuerunt: quia tunc instabat pascha, dies festus Iudæorum. Et hoc est secun-
dum à baptismo CHRISTI pascha, de quo meminit Ioannes. Porro quod dominus
circiter quinque milia hominum, exceptis mulieribus & paruulis, satiauerit quinque
panibus & duobus piscibus, expressit Matthæus capite quartodecimo, numero 145.
& Marcus capite sexto, numero 32. & Lucas capite nono, numero 83. Sed hic Ioan-
nes adiicit pauca specialius, quæ alij non expresserunt. De Philippo scilicet, de cuius
fide dominus periculum fecit, & inuenta est exigua: similiter & de Andrea, qui cum
prodidisset puerum, qui quinque panes ordeaceos, & duos pisces habebat, adiecit: Sed
hæc quid sunt inter tantos? impossibile ratus hæc tantæ populi turbæ sufficere posse.
Verum dominus ostēdit, quæ hominibus impossibilia uidentur, deo esse possibilia, im-
mo etiam plusquam possibilia: nam & illis saturati sunt omnes, & insuper fragmen-
tis eorum duodecim cophini repleti. Panum quoque materiam hic expressit, quod es-
sent ordeacei. Cuius rei figura præcesserat in Elisæo in panibus ordeaceis: ut quarto
Regum circa finē quarti cap. licet intueri: sed multo hic magnificentior ueritas, quam
illic figura. Cætera ihs quæ Matthæus, Marcus, & Lucas habent, sunt similia. Deinde
subdit Ioannes quid uiso illo signo dixerit turba illa satiata, & quid facere intenderit.

- 48 » dicens. **C** Illi ergo homines, cum uiderent quod IESVS fecerat signum, dicebant:
 » Quia hic est uerè propheta, qui uenturus est in mundum. IESVS ergo cum cognouisset,
 » set, quia uenturi essent, & raperent eum, ut facerent eum regem: fugit iterum in montem ipse solus. **C** Dicebāt, Quia hic est uerè propheta, ὁ ἐρχόμενος, ut habet Ioannes: quod dici potest, qui uenturus erat. Iam enim uenerat, & eum uenisse fatebantur: nā dicebant, hic est. Quare potius hic uertendum erat ὁ ἐρχόμενος, qui uenturus erat, quàm qui uenturus est, et si utrunq; significet: quia id, qui uenturus est, illum nōdum uenisse subindicare uidetur. At si ita dicebant: Hic est uerè propheta, qui uenturus erat in mundum: iam uenisse apertè testabantur, ut reuera uenerat. Ecce quomodo ex lege, & prophetis intellexerant prophetam uenturum qui erat Messias, & in hoc bene dicebant. Sed quod cogitabant se uenturos, & coacta multitudine redituros, & rapturos ipsum, ut constituerent ipsum regem, stulte cogitabant. nam quem deus constituerat regem, etiam secundum dispensationem nostræ naturæ assumptæ, ut habetur psalmo secundo: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius. Et alio loco: Dico ego opera mea regi. & subditur: Dilexisti iustitiā, & odisti iniquitatem, propterea unxit te deus deus tuus. stultum erat homines uelle eū creare regem. Et ideo id cognoscens dominus, dimissa turba, ex Matthæo, ascendit: siue ut Græce Ioannes habet, ἀνεχώρησεν, id est secessit (non fugit, ut interpretes uertit) in montem ipse solus. Ad quid enim dimissa turba fugisset? Qua etiam præsentem non fugisset, ut qui omnia sciret, uel antequam essent cogitata, tantum aberat ut in necessitate fugæ deuenire posset. Ad hæc non cogitabant tunc ipsum rapere, sed postero die exorta luce. Postremo nunquam fugisse legitur. Id ergo interpretis, fugit, perinde intelligendum est, ac secessit. Sed ad quid secessit, etiam solus? Nimirum ut oraret, nō ut ueloci cursu turbæ impetum uitaret, dicente Matthæo: Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare. Verum est tamē, quod præmisit discipulos suos, nulla relicta nauis, ut præcederent, & ipse solus in deserto mansit. Vnde & fiduciam conceperat turba, se omnino reperturam ipsum, & eum non elapsurum. Verum longè secus euenit: nam qui nauis non egebat, æque facile mari atque terra abiuit, & factum est quod uolebat: non autem quod ipsi uolebant, intendebantq;: ut ostenderet alio signo se aliud quid maius esse, quàm ipsi putarēt. Quod & ipse signo manifestauit apertè, quod subdit Ioannes, dicens. **C** Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare. 49 » Et cum ascendissent nauim, uenerunt trans mare in Capharnaum. Et tenebræ iam factæ erant, & nō uenerat ad eos IESVS. Mare autem uento magno flante, exurgebat. » Cum remigassent ergo, quasi stadia uiginti quinque aut triginta, uident IESVM ambulantem super mare, & proximum naui fieri, & timuerunt. Ille autē dicit eis: Ego sum, nolite timere. Voluerunt ergo accipere eum in nauim, & statim nauis fuit ad terram, quam ibant. Altera die turba, quæ stabat trans mare, uidit quia nauicula alia non erat ibi, nisi una: & quia non introisset cum discipulis suis IESVS in nauim, sed soli discipuli eius abiissent: Alia uero superuenerunt naues à Tiberiade, iuxta locum ubi manducauerant panem, gratias agentes deo. Cum ergo uidisset turba, quia IESVS non esset ibi, neq; discipuli eius, ascenderunt in nauiculas, & uenerunt Capharnaum quærentes IESVM. Et cum inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc uenisti? **C** Hoc signum positum est à Matthæo, capite quarto decimo, numero 146. & à Marco, capite sexto, numero 33. Et pauca hic adiicit Ioannes, quod illi non habent. Verum aliquot in locis litera paulo aliter uerti poterat, ut hic: Cum autem sero factū esset: quod Ioannes dicit, ὅς δὲ ὀψία ἐγένετο, quod sic quoq; uerti poterat, Ut autem serum fiebat. Nam indefinitum nonnunquam etiam pro præterito imperfecto capi solet, maxime ubi materia id exigat, quod hic esse uidetur: nam nōdum facta uidetur uespera, cum descenderunt ad nauem: quanquam dies uergebat in uesperam, quando quidem

quidem turba adhuc existente in loco, & nondum dimissa, misit discipulos ut profici-
 ferentur ad nauem, & præcederent ipsum trans fretum, dicente Matthæo: Et statim Matth. 14.
 compulit IESVS discipulos ascendere in nauiculam, & præcedere eum trans fretum,
 donec dimitteret turbas, & Marco similiter: Et statim coëgit discipulos suos ascende- Marci. 6.
 re nauim, ut præcederent eum trans fretum ad Bethsaidam, dum ipse dimitteret po-
 pulum. Et ascendisse etiam discipulos, turba adhuc illic existente, & nondum uespera
 facta, etsi dies deurgeret in uesperam, testatur hic Ioannes, cum ait: Altera die, turba
 quæ stabat trans mare, uidit quia nauicula alia non erat ibi, nisi una: & quia non intro-
 illet cum discipulis suis IESVS in nauim, sed soli discipuli eius abiissent: uiderant ergo
 abiisse discipulos, id est è statione soluisse. Dimissa ergo nondum erat turba: quod in-
 dicium est, necdum serum factum fuisse, etsi instaret. Et hoc (ut dictum est) uero absi-
 mile non est dominum fecisse, eorum qui in turba erant uoluntate cognita, qui uole-
 bant die sequenti ipsum rapere & cõstituere regem: ut scilicet abeuntibus discipulis,
 & ipso manente solo, absq; ulla naue, cuius subsidio abire posset, illi minus diffident
 se ipsum reperire posse eo in loco: & insuper ut & illi, & discipuli, ipsius uirtutem exa-
 citius cognoscerent, ipso perinde liquido mari atq; firmo solo utente. Id etiam, Vene-
 runt trans mare Capharnaum: quod Ioannes dicit ἔρχοντο πέραν τῆς θαλάσσης εἰς καπερ-
 ναῦν, uerti posse uidetur: Ibat trans mare in Capernaum, siue Capharnaum, quod idē
 est, nam id uerisimile non est, quod fuerint Capharnaum, & deinde redierint ad ma-
 re, remigantes iterum unde uenerant. nam si trans fretum fuissent, illic expectassent
 dominum, qui iusserat ut capesserent uiam trans mare, & præcederent ipsum, Cur er-
 go rediissent è Capharnaum, idē noctu & tenebris iam factis? Et quomodo etiam
 uenissent trans mare in Capharnaum, cū uentus esset uehemens, atq; illuc euntibus
 contrarius: dicente Matthæo: Vespere autem facto, solus erat ibi: nauicula autem in
 medio mari iactabatur fluctibus: erat enim contrarius uentus. Cui similem sententiā
 habet Marcus, dicens: Et cum sero esset, erat nauis in medio mari, & ipse solus in ter-
 ra, & uidit eos laborantes in remigando: erat enim uentus contrarius eis. Nondum
 ergo uenerant trans mare in Capharnaum: sed ibant illuc, irēue contendebant relu-
 ctante uento, atq; freto. Transferendum igitur erat, Ibat trans mare in Capharnaū.
 Ad hæc ex Ioanne dici non potest, quod redibant, cum dicat: Voluerunt ergo eum ac-
 cipere in nauim, & statim nauis fuit ad terram, quam ibant. Ibat ergo, non reuertebā-
 tur. At dices: Quomodo ergo impleuerunt præceptum domini, qui iusserat, immo
 compulerat eos ascendere in nauiculam, & præcedere ipsum trans fretum? Si non
 fuerunt trans fretum, quomodo præcesserunt eum trans fretum? Non iussit simplici-
 ter ut præcederent ipsum trans fretum: sed ut præcederent ipsum, tendendo trans fre-
 tum, donec dimitteret turbas, ut ait Matthæus: & similis sententiæ est Marcus. Ergo
 quandiu turbæ affuerunt, quæ eos abire uidebant, præcedebant ipsum uersus eam
 plagam euntes, ad quam illos ire iusserat dominus, neq; tunc uentus erat eis contrari-
 us: quod intelligitur ex hoc, quod turbæ uiderunt discipulos conscensa nauī abeun-
 tes, remanente IESV in terra. At dimissa turba, continuo (ut dominus uoluit) exortus
 est uehemens uentus, & laborantes non poterant præualere uento. Tunc autē quod
 iusserat impleuerant, si quidem præcesserant, donec dimiisset turbas: ultra autem re-
 migare non poterant, a sed ut horarum circiter nouem spatio, remis pro uiribus in-
 cumbentes, non confecerint quatuor miliaria: nam ex Ioanne, uir remorum confecer-
 rāt stadia circiter uiginti quinque, quæ pauxillo plus quàm tria sunt miliaria: aut ad sum-
 mum triginta, quæ minus sunt quàm quatuor. Et quod id fecerint horarum circiter
 nouem interuallo, aut etiam ampliore, promptè ex hoc dignoscitur, quod discipuli ci-
 tra noctem conscensa nauī, abierunt aliquandiu turba uidente: & quarta uigilia no- Matth. 14.
 ctis uenit ad eos dominus ambulans super mare, ex Matthæo, & similiter ex Marco Marci. 6.

circa quartam uigiliam noctis. At cum nox illic sit plus minus duodecim horarum, & quarta uigilia, aut circa quartam uigiliam dominus uenerit, nouem horæ noctis, aut circiter fluxerant, tribuendo unicuique uigiliæ noctis trihorium. Quod igitur dicitur, ratum est. Porro aduertendum est cum Ioannes dicit: Voluerunt ergo accipere eum in nauim: quod ex Matthæo & Marco, ascendit & celsauit uentus, & repente appulerunt ad portum quò ibant. Quod & augere potuit miraculum, domino se demonstrante, & terræ, & maris, & fluctuum, & uentorum dominum. Et quia hoc nõ usq; adeò alij exprefferāt, idcirco Ioannes id hac in parte resumpsit: sed de Petro, quẽ dominus fide nutantem è medijs fluctibus eripuit, tacuit: quod id Matthæus sufficiẽter enarrauerat. Cætera in Matthæo, pariter & Marco, locis iam præactis, sunt satis cognita. Et cum Ioannes addit, Altera die turba quæ stabat trans mare: de ea turba loquitur, quæ ex parte deserti, uesperis dimissa fuerat, & sequenti die illuc redierat, ut inueniret IESVM, quemadmodum se inuenturam illum arbitrabatur: & erat circa mare ex parte opposita ei, ad quam dominus profectus erat. Illud ergo trans, cum dicit, Stabat trans mare: erat cis mare ex parte deserti. Et particula, Quia nauicula alia non erat ibi, nisi una: de ea nauicula intelligitur, quam discipuli ingressi fuerāt ut præcederent, quæ tunc sola erat: qua discedente, nulla in statione illa erat relicta, quam dominus ascendere potuisset. Quod uidentes turbæ, mirabantur quò abiisset dominus: nã & nauis non fuit qua abiret, & uentus contrarius impediuisset: quò minus etiam habitata nauis, isset quò præmiserat discipulos. Cum ergo sic perquirerent dominum, & non inuenirent, superuenerunt ex parte Tiberiadis, nauiculæ iuxta eum locum, ubi manducauerant panem, *εὐχαριστήσαντες τῷ κυρίῳ*, id est gratias agente domino: quem admodum & prius dixerat Ioannes, ubi ait: Accepit ergo IESVS panes, & cum gratias egisset, distribuit. Et illi cõscenderunt nauiculas illas, & uersus Capharnaum, quò dominum emisit se discipulos suos intellexerant, nauigauerunt, & ita quæsitum dominum inuenierunt trans mare. Vnde magno miraculo tenebantur, quomodo & quando illuc uenire potuerat. Non enim uidebant quomodo itinere terrestri uenire potuisset, ut neque uenerat, etsi uolens, potuisset in momento: neq; quomodo uia maris, nam nauiculam non habebat, & etiam si habuisset, uentus erat contrarius. Sed in hoc & ipsi errabant, quia uia maris illuc uenerat, & nulla rate, ac uento quamuis procelloso nequaquam impediente. Admirantes igitur hoc factum, sciscitabantur à domino, quando illuc uenerat, quod ab alijs magis scire potuerunt, quàm à domino. Nam dominus eis respondit, non quomodo aut quando uenerit: sed quod subdit Ioannes, dicens. **R**espondit eis IESVS, & dixit: Amen amen dico uobis, quæritis me, nõ quia uidistis signa: sed quia manducaistis ex panibus, & saturati estis. Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in uitam æternam, quem filius hominis dabit uobis. Huc enim pater signauit deus. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus, ut operemur opera dei? Respondit IESVS, & dixit eis: Hoc est opus dei, ut credatis in eum quem misit ille. **Q**uærebant dominum, non quia uiderant signum: signum enim illud erat diuinæ naturæ, diuinæq; potentie signum: ergo si requisissent eum, quia uiderant signum: requisissent eum quia deus esset, & diuinam in se haberet naturam: & sic quæsisissent ipsum propter ipsum, non autem propter seiplos. At se respiciebant, considerantes quod egregie saturati ab ipso fuerant. Sic itaque quærebant ipsum propter seiplos, non propter ipsum. Et ob id etiam statuerant eum in deserto regem suum constituere, quod posset ipsos alere, uel abundantissimè. Et ita seiplos respiciebant, & propter seiplos omnia faciebant. At qui quærit hoc modo deum, non bene quærit: quod suo hic sermone ad hoc pacto male quærentes ipsum, aperuit dominus. Siquidẽ qui sic quærit, quærit cibum qui perit, & cibum qui perit, operat: sed qui quærit deum propter deum ipsum, & propter nihil aliud, hic quærit cibum qui non perit, & cibum qui

būm qui nō perit, operatur. Cum ergo dicit: Operamini nō cibum qui perit, sed qui permanet in uitam æternam: iubet se à nobis, non propter nos, sed propter se quærē dum. in quo etiā se declarat deum, qui maxime uel solus propter se est quærendus. Sed quis quærenti & operanti dat cibum illum qui non perit, sed qui permanet in uitam æternam: Ille ipse, qui idem filius dei, & filius hominis est. Quem (inquit) filius hominis dabit uobis, hunc enim pater signauit deus. Quid hunc: Cibum inne: Etiam cibum, quia idem est cibus ille, & filius hominis. Verum hic non cibum, sed filium hominis refert: quia τὸ πρῶτον, id est hunc, masculinum est, ut ἡ δὲ τὸ ἀνθρώπινον, filius hominis, non foemininum, ut βρώσις, id est esca, siue cibus. Sed quo sigillo signauit, id est sigillauit eum deus pater: Verbo suo, filio suo, qui est character substantiæ ipsius, quemadmodum ait Paulus: Locutus est (inquit) nobis in filio, quem constituuit hæredem uniuersorum, per quem fecit & secula: qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius (quod Græce dicitur, χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ) portansq; omnia uerbo uirtutis suæ, purificationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis. Ergo uerbum consubstantialis diuinitatis, & character paternæ substantiæ, sigillum est quo sigillauit pater qui deus est, hunc filium hominis: & ex consequenti, cibum quē dat filius hominis: nā & ipse dat semetipsum. Quibus: Sanè omnibus uiuam in ipsum fidem habentibus, quorum ipse est uiuificans inhabitator, quod ex uerbis etis infra cognoscetur. At cum dominus dixit eis: Operamini cibum qui non perit, sed qui permanet in uitam æternam: interrogauerunt eum quid faciētes operarentur opera dei, id est cibum illum qui non perit. Quibus ipse respondit, hoc esse opus dei, ut crederent in eum quem misit ille, id est deus pater, hoc est ut crederent in ipsum. In quo insinuabat se esse deum: in quem enim credendum est, nisi in deum: Ex quo intelligere debebant, ipsum esse Mesiam, & deum à deo missum: id illis insinuante deo per Zachariam sic loquente: Lauda, & lætare filia Sion: Ecce uenio, & habitabo in medio tui, ait dominus. Et subdente: Et scies, quia dominus exercituum misit me ad te. Nam ex prima particula, Deus erat in medio ipsorum: quare debebant credere in eum, ut in deum. Et ex secunda particula, deus pater, dominus exercituum miserat eum. Vides ergo quomodo credere, quod est opus fidei: ut lucis lucere, est opus dei, & quo adipiscimur cibum uitæ, qui permanet in uitam æternam, quem tum habemus, cum filius hominis dat nobis seipsum, & inhabitatorem, & uiuificatorem, uiuentibus iam non uita mortali, sed deo. Sed tam abfuit ut iudæi, præsertim scribæ & pharisæi qui aderant, hoc opus uellent operari, ut etiā signum peterēt, & uerbis eius uellent ob-

luctari, dicente Ioanne. **¶** Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, ut uideamus, & credamus tibi: Quid operaris: Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cælo dedit eis manducare. Dixit ergo eis **I E S V S:** Amen amen dico uobis, non Moyse dedit uobis panem de cælo, sed pater meus dat uobis panem de cælo uerum. Panis enim uerus est, qui de cælo descendit, & dat uitam mundo. Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc. Dixit autem eis **I E S V S:** Ego sum panis uitæ. Qui uenit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet in æternum. Sed dixi uobis, quia & uidistis me, & nō credidistis. **¶** Volunt uidere signa, & signis credere nolunt. Nuper pauit tot milia hominum quinque panibus, & duobus piscibus: & tanta fragmenta superauerunt, ut collecta duodecies amplius uideri possint, quàm omnia quæ à principio fuerant illis oblata. Et hæc sola benedictione facta sunt: adeò potens erat eius benedictio, quod erat uniuersalis prouidentia, & diuinitatis eius certissimum argumentum. Nuper etiam, perinde super fluidas maris undas, atq; super solidam humum ambulauit: & alterum quandiu affuit ei fides in ipsum, similiter ambulare fecit. Fecit & uerbo silere uentū, & repente nauem & homines appellere, quò ipsi tendebant, & ipse pariter cum eis, suscepto ipso

Zach. 1.

51

ambulante super aquas : quæ sunt populi & nationes mundi . Quæ enim procella ; qui spirituum malignorum flatus potest impedire ecclesiæ nauem , quin & ipsa , & omnes existentes in ea perducatur cum IESU ad æternæ uitæ portum : Cuiusnam hoc signum , uelle & protinus factum esse quicquid uoluerit , nisi dei ? sicut scribitur : Omnia quæcunque uoluit , fecit . Volunt igitur uidere signa , sed nequaquam credere propter signa . Mentiebantur ergo , quando interrogabant : Quod tu facis signum , ut uideamus & credamus tibi : quando quidem propter nullum signum erant credituri . Sed & nunc , & aliàs quādo è somno excitatus est in nauis , signa fecit , per quæ cognosci poterat is de quo scriptura eorum dixerat : Qui descēdunt mare in nauibus , faciētes operationem in aquis multis , ipsi uiderunt opera domini , & mirabilia eius in profundo . Et subditur : Et statuit procellam eius in auram , & siluerunt fluctus eius . Et lætati sunt quia siluerunt , & deduxit eos in portum uoluntatis eorū . Verum signa eius , quæ & maxima erant , & quæ negari nō poterant , attenuare uolebant , dicētes : Quid operaris ? Patres nostri manducauerunt manna in deserto , sicut scriptum est : Panem de cœlo dedit eis manducare . Quasi dicerent : In hoc quod pane terreno cibasti illam multitudinem in deserto , non magnum quid operaris : nam maius fecit Moses , qui in deserto patres nostros , id est omnem Israëliticum populum pauit manna , qui erat panis cœlestis : sicut psalmo septuagesimo septimo scriptum est : Et pluit illis manna ad manducandum , & panem cœli dedit eis . Et hi erant scribæ & pharisæi , qui sic facta CHRISTI gloriosa attenuare nitebantur . Quibus respondit dominus : Amen amen dico uobis , non Moses dedit uobis panem de cœlo . nam nequaquam Moses erat ille , qui dabat manna , sed pater cœlestis : sicut & in psalmo septuagesimo septimo intelligitur . Et pluit illis manna ad manducandum : non enim Moses pluit , sed deus . & sicut in Exodo scribitur dominum dixisse ad Moysen : Ecce ego pluam uobis panes de cœlo . Et Moysen ad populum : Iste est panis , quem dominus dedit uobis ad uescendum . Nō ergo Moses (ut illi falso mentiebantur) dedit eis panem de cœlo . Sed neque Moses fecit illis hoc signum , pascendi eos pro uoluntate sua : neque benedictione sua , ut licet uideri Exodi capite sextodecimo , id fecit . At dominus signum illud in deserto , ut uoluit , ipse fecit : & pro uoluntate sua ipse pauit populum , & benedictione sua factum est miraculum . Id igitur multo maius erat , quā quod Moses fecerat , qui reuera nihil fecerat . At miseri homines , quæ dei sunt , homini attribuunt , quod aut idololatria est , aut idololatriæ proximum . Ad hūc modum ob uera miracula , quæ deus faciebat : aut falsa dæmonum ludificamenta , quæ deus permittebat , plurima plurimis olim introducta est idololatria , creaturæ cultum tribuēdo , qui soli deo debetur . At uero ubi uerus cultus est , ludificamenta locum non habent : quia creaturæ nihil quod dei sit , tribuitur : & fides quæ cum spiritu CHRISTI est , ludificamenta nescit : aut si quæ adsunt ob aliquorum infidelitatem , qui tales sunt , quales olim erāt scribæ & pharisæi , statim discernit : nam unius est fides , unius ueritas , unius salus . Caterum cum non Moses quidem , sed cœlestis pater dedit in deserto filiis Israël manna , panem de cœlo : dedit figuram solum , & nondum panem de cœlo uerum , qui erat CHRISTVS dominus . nā panis ille de cœlo uerus est , qui dat uitam mundo , & uitam quidem æternam . Tunc quidam audientes dominum loquentem de pane illo uero , qui ueram uitam præstat mundo , dixerunt domino : Domine , semper da nobis panem hunc . Quibus ipse respondens , mysterium aperuit , quis esset panis ille uerus , dicens eis : Ego sum panis uitæ . Qui uenit ad me , non esuriet : & qui credit in me , non sitiet in æternum . Fames ducit ad cibum , & sitis ad potum . Cibum , doctrina CHRISTI est : Et potus , fides eius . Fames , desyderium spiritus autem . Ea fames , ducit ad doctrinam CHRISTI : quam qui uerè habet , uenit ad CHRISTVM : immo CHRISTVS ad ipsum , qui illam interne docet , & nullam amplius desyderabit doctrinam . nam ea sola est , quæ famem spiritus extinguit

extinguit. Sitis item, desiderium est spiritus. Et ea sitis ducit ad fidem: quam qui uere habet, credit in CHRISTVM; & sic quidem credit, ut nullo modo de uita aeterna, quam promittit, diffidat, neque ullo unquam fidei torqueatur desiderio: nam haec fides, uel sola situm spiritus sedat: & utrunque desiderium, uitae est desiderium, & uitae quidem aeternae. Et subdit dominus, dicens eis: Dixi uobis, quia & uidistis me, & non credidistis. Dixi uobis: Ego sum panis uitae, ut uel nunc credatis. Et prius uidistis me, & signa mea, & non credidistis: nam ad me uenistis (ut iam dictum est) non quia uidistis signa, sed quia manducafastis ex panibus & saturati estis: & hoc est ad deum non propter deum, sed propter se ire: non erigendo ad ueritatem rerum oculum, sed deprimendo: & hoc est male ire. Et subdit dominus, quomodo omne quod ad ipsum uenit, non peribit: quia id omne dedit ei pater, ut in eo bonam & misericordem, immo superbam & supermisericordem impleat patris uoluntatem, aperiente Ioanne, dicens. ¶ Omne quod dat mihi pater, ad me ueniet: & eum qui uenit ad me, non eijciam foras: quia descendi de caelo, non ut faciam uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui misit me. Haec est enim uoluntas eius qui misit me patris, ut omne quod dedit mihi, non perdam ex eo: sed resuscitem illud in nouissimo die. Haec est autem uoluntas patris mei qui misit me, ut omnis qui uidet filium & credit in eum, habeat uitam aeternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. ¶ Id, Omne quod dat mihi pater, ad me ueniet: sic capi debet, ut intelligamus patrem donum dare ei quod dat filio, & deinde quod dono datum est, ad ipsum uenire. Et proinde neminem posse ad ipsum uenire, nisi patris in se donum sentiat, ut & inferius dicit: Nemo potest uenire ad me, nisi fuerit ei datum a patre meo. Et hoc donum eunti ad CHRISTVM datum est. Verum, cum pater dat alicui donum, ut eat ad CHRISTVM, dat simul & CHRISTO ipsum euntem ad CHRISTVM: sicut & paulo inferius dicit: Nemo potest uenire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum. Nam uenire ad eum, est patrem illi eum qui uenit dare: & patrem eum qui uenit trahere, est donum ueniendi illi infundere. Et quid est, ad CHRISTVM uenire? Sanè doctrinam eius amplecti, & in ipsum firmissimè credere. Et eum (inquit) qui uenit ad me, non eijciam foras. Quid est, non eijciam foras, nisi non excludam a regno uitae aeternae, non erit obnoxius miserorum miseriae, qui cruciabitur in tenebris exterioribus in secula seculorum die ac nocte, immo perpetua nocte? Et causam subdit, quia haec est illa immense bona patris uoluntas, ut filius non excludat datum ipsius a regno uitae, sed uitam det ei sempiternam. Filius autem uenit facere uoluntatem patris, non suam ut suam, & ut a se, quanquam eadem est & patris & filij uoluntas. Et ut patris uoluntas immense bona est & misericors, & nolens quicquam perire quod uenit ad filium: ita & filij uoluntas infinite bona est & misericors, & nihil uolens perire quod uenit ad ipsum. Quare quod dat pater, id omne dat ad saluandum: & quod recipit filius, id omne recipit ad saluandum: & haec est utriusque & patris, & filij uoluntas. Sed filius praefert patris honorem, quando dicit se descendisse de caelo: non ut faciat uoluntatem suam, sed uoluntatem eius qui misit illum. Et declarando quae sit bona erga nos patris uoluntas, suam etiam declarat, sed gloriam refert in patrem: ut nos doceat patrem glorificare in filio, & filium in patre. Quid est ergo, ut non perdam ex eo, nisi ut non excludam a salute mea, ut non condemnem in iudicio, ut non tradam afficiendum aeterno supplicio? Sed ut resuscitem illud in nouissimo die, resurrectione scilicet uitae, salutis, & aeternae consolationis: non autem iudicij, perditionis, & aeternae desolationis: quia omnes (ut capite praecedente dictum est) in nouissimo die suscitabit. Venit (inquit) hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient uocem filij dei: & procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem uitae: qui uero mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Et de resurrectione in ui-

tim filiorum dei, per Mesiam in nouissimo die faciendam, aliquid etiam traditiones continent Hebræorum, uolentes id psalmi septuagesimi primi: Ante solem IANIN (sic enim legunt: quamuis scribatur INNON, ut ex scholijs margineis uidere licet) nomen eius, interpretando IANIN (si sermo noster admitteret) filiabit, loco cuius liceat nobis dicere, nasci faciet, generabit, de generatione & suscitatione filiorum de puluere terræ intelligi: perinde ac si diceremus, Ante solem, hoc est ab æterno, Mesia nomen est, quod sit ex puluere terræ mortuos suscitaturus, resurrectionisq; filios facturus. Immo sicut à patre omnis paternitas in cœlis, & in terra nominatur: ita à filio omnis (ut sic dicam) filialitas, omnisq; generatio in cœlis & in terra nominatur. In cœlis quidem, quia ante omnia genitus: in terra uero, quia (etsi per ipsum omnia prima generatione facta sunt) secundæ generationis, qua filij dei sumus, ipse solus ut filius est autor, & tandem in nouissimo die ultimæ generationis, qua qui digni futuro seculo inuenientur, per eum efficiuntur filij resurrectionis. Proinde subdit dominus: Hæc est autem uoluntas patris mei qui misit me, ut omnis qui uidet filiū & credit in eum, habeat uitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Quis est qui nunc uidet filium, nisi qui per scripturas & uerbum ipsius cognoscit eum? Sed non satis est nosse eum per scripturas, nisi etiam adsit fides in eum. Ut illis qui tunc aderant, non sufficiebat uidere ipsum, & audire uerbum eius, nisi etiam credebant in eum. Et hæc fides sine dilectione esse non potest: ut enim radius sine calore nihil uiuificat, sic nec fides sine dilectione: sed est fides mortua, & non fides. Et cum huic particulæ, Habeat uitam æternam, continenter subdit, Et ego resuscitabo eum in nouissimo die: declarat se hic loqui de resuscitatione in resurrectionem uitæ: non de ea, quæ est in resurrectionem iudicij. Et hæc omnia, quæ ex mandato patris eis pronunciat, declarant eum omnipotentem esse atq; deum. Sed maligni scribæ & pharisæi, attendentes uerbis eius, nõ ut crederent (erant enim aspidibus surdiores ad credendum, & talpis cæciores ad intelligendum) sed ut reprehendere quippiam, aut damnare possent, murmurabant, dicente Ioanne. **C**Murmurabant ergo iudæi de illo, quia dixisset, Ego sum panis uiuus qui de cœlo descendi: & dicebant, Nonne hic est filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? Quomodo ergo dicit hic, Quia de cœlo descendi? Respondit ergo IESVS, & dixit eis: Nolite murmurare inuicem. Nemo potest uenire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Est scriptum in prophetis: Erunt omnes docibiles dei. Omnis qui audiuit à patre, & didicit, uenit ad me. Non quia patrem uidit quisquam, nisi is qui est à deo, hic uidit patrem. **C**Cœperunt scribæ & pharisæi duas particulas, quas dominus protulerat, hanc scilicet, Ego sum panis uiuus: & hanc, Quia descendi de cœlo. Et de his murmurabant, & dicebant: Nonne hic est filius Ioseph, cuius nos nouimus & patrem, & matrem? Quasi dicerent: sic. Sed in hoc fallebantur, mentiebanturque: quia neque filius erat Ioseph, ut putabant, neque patrem aut matrem eius ut res habebat, nouerant. nam deus erat pater, & uirgo, mater: quod ipsi neque intelligebant, neque credebant. Quomodo ergo nouissent patrem eius & matrem? Ex his igitur quæ falso opinabantur, colligebant, Quomodo ergo descendit de cœlo? Quomodo est panis uiuus? Quasi dicerent, hoc, falsum est: illud, absurdum, & quod nullo modo fieri potest. Verum ut sua opinione colligebant falsum, ita etiam præsumebant falsum. Et uerum erat, CHRISTVM & esse panem uiuum, & de cœlo descendisse. Cæterum dominus cum cogitationes eorum uideret, & murmurationem eorum intelligeret, se plusquam filium Ioseph declarando: ut qui cogitationes eorum nosset, & murmura eorum intelligeret, respondit eis: Nolite murmurare inuicem. Nemo potest uenire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Quasi diceret: Non est (ut putatis) Ioseph, pater meus: sed deus qui mouet corda eorum qui ueniunt ad me, non Ioseph,

non Ioseph: sed deus qui est pater meus, misit me. Et idcirco non uenitis ad me, intelligendo uerba mea, & credendo in me: quia tracti non estis à patre meo, qui misit me. At quare non erant tracti? Quia trahenti reluctabantur, eo quod se dociles, suasibiles que non reddebant. Nam de ijs, quos pater tracturus erat, scriptum est: Et erunt omnes docibiles dei. ut Esaiæ capite uigesimo sexto scriptum est: Cum feceris iudicia tua in terra, iustitiam discunt habitatores orbis. Et Hieremiæ capite trigesimo primo: Non docebit ultra uir proximum suum, dicens, cognosce dominum. Omnes enim cognoscent me, à minimo usque ad maximum. & plerisque alijs in locis similis habetur sententia: quæ omnia docilitatem dei, id est suasibilitatem, promptitudinemque doctrinæ à deo suscipiendæ indicant. Sed age, quid est patrem trahere? Nunquid trahit omnes, quos uult saluos fieri, & quibus suam dat gratiam ut saluentur? Non crediderim. Nam omnes (tanta est eius bonitas) uult saluos fieri, & omnibus suam dat gratiam, tum ut saluet, tum ut saluentur: quod & ipse tunc faciebat, cum ex uoluntate eius, dominus illos sermones loqueretur. At tamen non omnes trahebat, sed illos duntaxat qui gratiæ non reluctantes, sese dociles dei, id est suasibiles, promptosque recipiendæ doctrinæ diuinæ exhibebant. Est enim trahere, non conari solum, sed mouere. Ut si nauem arenæ hærentem, circumactò fune pro uiribus coneris trahere, si eam non moueas, neque trahis illam, tamen si conaris trahere, neque ea trahitur. Sic adueniente, & circumdante quempiam dei gratia, quæ est funis diuinitatis nulli negatus: si pater illum non moueat, neque pater trahit eum, neque ille trahitur. Sed si alium eadem aut simili adueniente gratia, moueat pater: tum & ipse trahit, & ille trahitur. Ac primus quidem non est tractus: quia gratiæ est reluctatus. At secundus, ut gratiæ parens, & illi nihil reluctatus, est tractus. Idem tamen erga utrumque dei conatus ad saluandum fuisse uidetur. Quinimmo non prouenit ex deo, quin semper trahat, & quisque trahatur: sed quod non trahimur, id ex nobis prouenit. Si quis circumactò fune trahat nauem, id non prouenit ab ipsa nauis, sed à trahente: at si adhibito conatu illa non trahatur, id solius nauis est. Trahere ergo & trahi, dei sunt: non trahi autem, nostrum. Trahi dico, quia ut nauis ad hoc quod trahatur, solum passiuè se habet: ita & nos cum trahimur, nos ad deum passiuè habemus: sed cum non trahimur, sed stamus immoti, aut aliò quàm quò diuina gratia contendit, ruimus: id nullo modo dei est, sed nostrum: perinde ut si quis circumdato fune conetur mouere nauim dextrorsum, & ipsa fixa loco maneat immota, aut labatur leuorsum, solum id nauis est. Ergo pater trahit, & hos solos trahit, quos mouet: mouet autem omnes, qui sunt non exasperantes, non reluctantes, sed dociles dei. Quia omnis qui audiuit à patre, & didicit, uenit ad CHRISTVM, qui filius dei est, & uita: audiunt enim multi à patre, ut quicumque sanctum legunt euangelium, prophetarum scripta, & sacras scripturas: at non omnes discunt, sed illi soli qui sunt dociles dei. Verum discere non possunt, nisi audiant: siquidem fides ex auditu, & maxime interno, ut scriptum est: Audiam quid loquatur in me dominus. Quin & ad hoc ipsum uenit filius, ut audiretur pater: qui (ut inquit Paulus) nouissime diebus istis locutus est nobis in filio. At scribæ & pharisæi audierunt à patre, sed non didicerunt: quia noluerunt esse dociles dei, qui soli sancto sermone eius persuadentur. At inquis: Quomodo audierunt à patre, quem nunquam uiderunt? Certè sermo quem loquebatur dominus, erat patris: & multo quidem magis quàm uerba, quæ loquitur orator, missus à quopiam rege ad ea nuncianda, uerba regis sunt. Sermonem (inquit) quem audistis, non est meus: sed eius qui misit me, patris. Sicut ergo audientes oratorem regis, uerba regis audiunt: etsi regem uiderint nunquam, sed solum oratorem eius: sic & multo quidem magis audientes CHRISTVM, audiebant uerba summi patris: etsi nullus unquam hominū uiderat patrē, nisi is solus qui à deo erat, & qui erat orator eius, qui est CHRISTVS deus, super omnia

Psal. 84.

Heb. 1.

Ioh. 14.

54

benedictus: is enim uiderat patrem, immo semper uidebat, & nunquam non uidet, neque non uidere potest. Et quod adiungit Ioannes, prosequitur dominus, dicens.

» **C**Amen amen dico uobis, qui credit in me, habet uitam æternam. Ego sum panis ui-

» tæ. Patres uestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de-

» cælo descendens, ut si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. Ego sum panis ui-

» uus, qui de cælo descendi. Si quis māducauerit ex hoc pane, uiuet in æternum. Et pa-

» nis quem ego dabo, caro mea est pro mundi uita. **C**U **V**t nemo credit alicui uiro, qui

uerbo eius non credit: ita etiam nemo credit **C**H **R**I **S**T **O**, qui non credit uerbo eius. at

non ut uerbo uiri, sed (ut reuera est) dei, quod qui credit, habet uitam æternam: quam

si nō credit se habere, non credit uerbo dei, & a fide excidit, & ab illa uita, quæ in hoc

mundo esse non potest, nisi ubi fides est. Certi ergo simus (si credimus) nos uitā æter-

nam habere, & illam solam suspiciamus & æstimemus. Quod si tepidi in fide sumus,

ad solem fidei cōuertamus nos, ut illuceat mētibus nostris, & illas sancto faciat æstua-

re calore: & credamus, ut par est, in ipsum: ut illa uita uiuentes, eam, non quia nostra

sit, sed quia dei, exaltemus & glorificemus. Et quomodo qui credit in eū non haberet

uitam æternā: cū eum qui est uita æterna, habeat fouentem se, educantē, & spiritualitē

nutrientem, ac prorsus & intīme uiuificantem? Ideo Iudæis murmurantibus, quia dī-

xerat, Ego sum panis uiuus: uerē respōdet, Ego sum panis uitæ. Manna erat panis de

cælo descendens, sed non erat panis uitæ, sed solum figura eius. Non erat inquam pa-

nis uitæ, quia uita non uiuificabat æterna: siquidem patres qui comederunt manna in

deserto, mortui sunt. Quod si qui uiuunt, uita spiritus, non pastu illo corporalis man-

næ uiuunt: nā solū alebat corpus, uitamq; fouebat corporeā, qua uita omnes mortui

sunt, qui manducauerunt manna. Habebat tamen manna cū uero pane uitæ multas

similitudines: ut ex Exodo cognoscere promptū est. Pluebat illud deus è cælo æriōs:

hūc pluit nobis pater è cælo æthereo. Egrediebatur populus quotidie mane ad illud

colligendum, nos quotidie præuia luce fidei colligere debemus istum. Illud gloria dō-

mīni appellabatur, sed in figura: iste gloria domini est in ueritate. Qui ex illo plus col-

ligebat, nequaquā plus habebat: neq; qui minus, minus: sed quisq; quod sibi sufficie-

bat: sic iste non unī plus, & alteri minus, sed omnibus & singulis plena est sufficientia.

Qui illud ante sabbatum pro sabbato non collegerat, nihil sabbato inueniebat: qui eti-

am in hac uita non parauerit sibi istum panem in sabbatum æternitatis, nihil inueniet

in altera. Candidum illud erat: iste, candor lucis æternæ dealbans peccata, & nos san-

ctificans suo candore. Gustus illius, ut simīlæ cum melle: istius, in hoc mundo ut triti-

ci, in altero autem omnis dulcedo, & incomprehensibilis sapor. Illud referuatū est He-

bræis in tabernaculo in memoriā: iste Christianis solus referuandus est in memoriā

uiuificationis nostræ æternam, usq; ad mundi consummationem. Ergo iste, est panis

uitæ de cælo descendens, qui dat uitam, quæ nunquam interit: & hæc, est uita spiritus.

Et dominus ipse, panis ille qui de cælo descendit. Hic est (inquit) panis de cælo descē-

dens: ut si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. Ego sum panis uiuus, qui de cæ-

lo descendi, si quis manducauerit ex hoc pane, uiuet in æternum. Manducat, qui per-

fecte credit: ergo semper manducat, qui semper perfecte credit. Nam semper in cælo

manens, repente in quenq; credentem immobiliter descendit, ubiq; existens, quē &

uiuificat, & nutrit: & hoc est, ipsum spiritualiter manducare. Et quod dicitur: Si quis

manducauerit ex hoc pane, uiuet: de perfecte manducantibus intelligitur. Nā & Iu-

das manducauit, ut qui aliquādo credidit, & apostata pleriq; sed nō perfecte: quia in

perfecta fide nō steterunt. Ac multi quidem in sacro signo manducant, & nō uiuēt in

æternū: quia non perfecte manducāt: siquidē impossibile est sic manducare, nisi perfe-

cta fide, & fide quidē permanente. Nō enim quia teris signa sacramenti ad modū mā-

ducantis, māducas: sed quia alit & uiuificat spiritū. Spiritus ergo est qui māducat, nō

corpus:

corpus: & illud manducare spiritus, non est aliquid contere aut immutare, sed immutari potius, deificari, ac in uitam aeternam transire: & hoc sit mediante fide. Huius manducationis sacramentum ut sacramentum, & sacramentalis manducatio, ut huiusmodi signum est: neque facit quicquam sacramentum sine fide, at fides sine sacramento multum potest. Et de ea, quae ex fide est manducatione, id quod hic dicitur, praecipue est intelligendum, & non de sacramento. Quod autem subiunxit: Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi uita. hoc mysterium passionis aperit, in qua & carnem suam, id est quam assumpserat humanam naturam, dedit pro uita mundi, pro his qui in mundo sunt, fuerunt, & erunt hominibus: alioqui mortuis & perditis, nisi uita illa uiuificarentur aeterna: sed & sacramentum in illa passione est institutum. Istum panem uere obtulit deo patri in altari crucis pro reconciliatio, & (quod maius est) pro uiuificatione mundi: & in sacramento istum eundem iugiter (nobis memoriam illam recolentibus) offert deo patri, tanquam si adhuc esset in ea conditione, qua mori posset, pro unoquoque mortem subire uellet, faciendo uoluntatem patris, ut quemque uiuificaret. Et hoc sacramentum est monumentum ineffabilis, & supereximiae charitatis, qua & carnem suam dedit pro mundi uita. At Iudaei audientes, huic dicto uehementer refragabantur, dicente Ioanne. ¶ Litigabant ergo Iudaei adinuicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Dixit ergo eis IESVS: Amen amen dico uobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis uitam in uobis. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet uitam aeternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Caro enim mea uere est cibus, & sanguis meus uere est potus. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Sicut misit me uiuens pater, & ego uiuo propter patrem: & qui manducat me, & ipse uiuet propter me. Hic est panis, qui de caelo descendit. Non sicut manducauerunt patres uestri manna, & mortui sunt: qui manducat hunc panem, uiuet in aeternum. ¶ Iudaei inter se litigabant, decertabant, more contendendum inter se loquebantur super hoc dicto domini: Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi uita, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? id carnaliter, passibiliterque intelligentes de corporali manducatione, non de spiritali & sacrificij oblatione. At quomodo eius rei spiritu carebant, qui toties literam in lege sua legerant: ut Leuitici uigesimo primo iuxta intelligentiam Hebraicam, ubi de sanctificatione sacerdotij in figura loquitur dominus, dicens: Et sanctificabis eum, quia carnem domini dei tui ipse sacrificabit. & Numeroru 28. iuxta eandem intelligentiam: Praeceptum filiis Israel, & dices ad eos: Sacrificium, carnem meam ad incendium meum, &c. diligenter offeretis. Quod de oblatione, quam fecit in cruce pro omnium salute uerum est, oblata in sacrificio sua carne, in incendio suo, in igne charitatis immenso, & de noui ritus in eius sacrificij memoriam institutione: quae ad incendij eius, id est immensa charitatis eius imitationem esse debet. Verum, quia id non intelligebant, quod nimirum intelligere debebant, respondit dominus: Amen amen dico uobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis uitam in uobis. Vbi aliquid adiecit ultra id quod dixerat: quia prius solum fecerat mentionem de carne sua, quod panis esset, quem daturus erat pro mundi uita: hic autem adiecit de sanguine suo, quod potus sit. Qui ergo uere credit humanitatem CHRISTI pro mundi uita oblatam in morte, & mundum per eam hostiam esse redemptum, & ex morte uiuificatum, manducat carnem eius: & qui credit sanguine CHRISTI in ara crucis fuso, & se & mundum, id est fideles ex mundo ad CHRISTVM uenientes esse lotos, bibit sanguinem eius: quia habet CHRISTVM intra se, qui sua carne, & suo sanguine illum uiuificat: & CHRISTVS manet in eo intimus, quam caro & sanguis in corpore, & perfectius illi uitam suppeditat: nimirum spiritualem, manens

tem, & æternā, quā caro & sanguis, immo quā spiritus hominis, corpori: ut quæ uitam præstent corporalem, fluxam, & momentaneam. Nam si anima hominis medi ante carne mortali, & sanguine corruptibili uitam præstat temporalem, mortalem, & corruptibilem: cur non poterit deus mediante carne immortalī, & sanguine incorruptibili, uitam præstare æternam, immortalem, & incorruptibilem? De deo sanè non bene sapit, qui id non sapit. Proinde uerè ait filius dei, qui deus & homo est: Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet uitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die: & hoc (ut dictum iam est) resurrectione uitæ. Sed inquires: Prius dixit dominus: Ego sum panis de cælo descendens, ut si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. Et rursum: Si quis manducauerit ex hoc pane, uiuet in æternum. Si ergo qui manducat, non morietur, sed uiuet in æternum: quomodo resuscitabit eum in nouissimo die: quia nihil resuscitatur quod mortuum non sit. An ne qui manducat eius carnem, & bibit eius sanguinem, moritur, & quodammodo non moritur: resuscitabitur, & quodam etiam modo non resuscitabitur? Moritur quidem morte corporali, sed semper uiuit uita spiritus: & ideo resuscitabitur à morte corporali ad uitam corporalem: sed corporali & mortali in immortale, spiritualeq; immutato, & uita corporis immutati in uita spiritus absorpta, quæ omnium una est: & omnes uitæ immortalium immutatorum corporum, quæ multæ sunt & particulares, in unam uniuersalem cōiuentur, transferenturq; in deum. Ab hac unum corpus erunt, & unus spiritus: ab illis autem quisq; suum seruabit numerū, sed quisq; melius sine numero & extra numerum, sed supra numerum, & magis unus quā in proprio numero, & in proprio numero unus. Et quia dominus dixit: Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem: & manducatio ad cibum, & bibitio ad potum pertinet. ideo subiungit: Caro enim mea uerè est cibus, & sanguis meus uerè est potus. Ut nihil facit uiuere corporaliter, nisi cibus & potus corporalis: ita nihil facit uiuere spiritualiter, nisi cibus & potus spiritualis. Atqui cibus & potus corporalis, non sunt uerè cibus & potus, quia non faciunt ueram uitam, sed fluxam, & temporaneam. At cibus & potus spiritualis, quæ sunt caro & sanguis filij dei, quæ absq; medio uiuunt uita dei, sunt uerè cibus & potus: quia uerè uiuere faciunt uera uita, quæ est permansens & æterna. Sic ergo, qui ea uita uiuunt, uita dei uiuunt, sed aliquo medio: CHRISTVS autem etiam quatenus homo, eadem uita, sed absq; medio. Sed amplius aperit quid sit manducare suam carnem, & bibere suum sanguinem, cum subiungit: Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Ergo qui credit in filium dei, habet uitam æternam, sicut prædixit: Hæc est autem uoluntas patris mei, qui misit me, ut omnis qui uidet filium, & credit in eum, habeat uitam æternam. Quod si habet uitam æternam, in ipso manet, & ipse in eo: ergo qui credit in eum, manducat eius carnem, & bibit eius sanguinem. Quare & hic sermo, de māducatione carnis, & bibitione sanguinis, quæ consequitur fidem, apte etiam intelligi potest: sine qua nihil aut perparum potest sacramentalis manducatio atq; bibitio (nam fidem uita comitatur, perinde atq; lux lumen) sed est illius sola quædam rememoratō. & qui non manducauit & bibit ante suscipienda signa, suscipiendo signa neq; māducat, neq; bibit: at qui semper credit, semper manducat & bibit. Quod, si quis etiam & ad sacramentum extendat, non repugno. Sed qui eo uiuit, non uiuit ut sacramēto, sed ut ueritate sacramenti, ad augmentum gratiæ: modo fides adsit. At si non adsit, ad iudicium sibi manducat & bibit: non spiritualiter, sed solum sacramentaliter sumendo: & sacrum fidei sumendo signum, mentitur deo. Et quia iam iudicatus, māducat & bibit (ut capite tertio dixit dominus: Qui non credit, iam iudicatus est: quia nō credit in nomine unigeniti filij dei) ideo ad augmentum iudicij sibi manducat & bibit.

1. Corint. 11.

Quapropter scitè admonuit Paulus, ut homo seipsum probet. Hæc autem probatio, maxime

maxime in fide est. nam si fides adsit, fides dico uiua, & secum qua ferueat charitatem trahens, probatus est: & si sic accedat & edat, hoc ad augmentum gratiæ attentat, & est in eo sacramentalis manducatio, & bibitio signum uerax, & signi ueritas efficax. Et in filio dei manet, & prius, & nunc: sed prius per fidei ueritatem, nunc autem & per fidem, & per augusti & sacrosancti signi ueritatem, & filius dei manet in illo. At cum ipse manet in filio dei, ipse qui de se quodammodo nihil est, in amplitudinem suscipitur immensam, & paruitas efficitur quodammodo immensitas, & homo deus, cum autem in eo manet filius dei, immensitas quodammodo efficitur paruitas, & deus homo: adeo filius dei se humiliat & exinanit, ut nos exaltet in deum, & inanitionem nostram diuinitate impleat. Porro ut filius uiuit uita patris in se manentis: ita & is in quo ipse manet, uiuit uita eius in se manentis. Et ut filius uiuens primordiale initium rationemque uitæ suæ refert ad patrem, & uiuit propter patrem: ita nos uiuentes à filio, uiuimus propter filium. Sed hoc interest, quod ille æternè à patre natura uiuit: nos autem ex tempore, à filio gratia uiuimus. Quod nobis insinuat, cum ait: Sicut misit me uiuens pater, & ego uiuo propter patrem: & qui manducat me, & ipse uiuet propter me. Et ipse uiuit, & uiuet: uiuit quidem uita occulta, uiuet autem eadem aperta & reuelata, quod filio referat acceptum: quia non à se, sed à filio, & propter filium uiuit ac uiuet. Et resumit quasi in epilogum redigens nonnulla eorum, quæ prius dixit, cum ait: Hic est panis, qui de cœlo descendit: non sicut manducauerunt patres uestri manna, & mortui sunt: qui manducat hunc panem, uiuet in æternum. Hic panis, non figura, sed ueritas: non passibili, carnali, & corporali: sed impassibili, spiritali, diuinòque sumendus modo. Hic est panis, qui illo ineffabili modo ubique est, quādo quidem & in cœlo est, & in cœlum ascendit, & de cœlo descendit: sicut & ipse dominus ad Nicodemum, qui ad se nocte uenerat, dixit: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo. Hic est panis, quem qui manducat, non sicut patres manna, passibili, carnali, corporaliq; modo manducauerunt, & mortui sunt: sed impassibili, spiritali, & plusquam diuino, uiuet in æternum. Et subdit Ioannes quo in loco hæc uerba dixerit, & quā rudes nōnulli fuerint ad hæc uerba recipienda, dicens. ¶ Hæc dixit in synagoga, docens in Capharnaum. Multi ergo 56
audientes ex discipulis eius, dixerunt: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire? Sciens autem IESVS apud semetipsum, quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis: Hoc uos scandalizat? Si ergo uideritis filium hominis ascendentem ubi erat prius: Spiritus est qui uiuificat, caro non prodest quicquam. Verba quæ ego locutus sum uobis, spiritus & uita sunt. Sed sunt quidam ex uobis, qui non credunt. Sciebat enim ab initio IESVS, qui essent credentes, & quis traditurus esset eum. Et dicebat: Propterea dixi uobis, quia nemo potest uenire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo. Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retro, & iam non cum illo ambulabant. ¶ Hæc dixit in Capharnaum docens in synagoga, postquam mare ut solidam humum calcauerat: & nauem quæ sine ipso portum attingere non ualebat, ad ipsum repente adduxerat: hæc dixit inquam accepta occasione à saturatione illa mirifica, è quinque panibus, quibus quinque milia hominum, & quotquot aderant mulierum, ac paruulorum, satiauerat. Sed multi audientes etiam è discipulis eius, spiritalia uerba carnaliter ceperunt, ac dixerunt: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire? Sermonem domini ad literam acceperunt, secundum sensum carnis suæ, suamque intelligentiam, quæ nimirum inepta insulsaque erat: sed hic sermo ut huiusmodi, non erat sermo domini, etsi id crederent. Ideo dixerunt: Durus est hic sermo. Vox sola sensibilis, non est sermo sine sensu dicentis: sensus autem dicentis, non erat sensus carnis, sed spiritus: & hic sublimis, & uerè diuinus. At hic, durus non erat, sed maxime credibilis ac uerus, quem pater & spiritus sanctus audiebant, & quem uenerabantur an-

geli: sed figmentum intelligentiæ ipsorum durum erat, & quod nemo audire poterat, & omnium quicumque huiusmodi sermones diuinos suo sensu tractare se putant. Et qui eiusmodi sunt, abeunt retro: ut & isti fecere. Sed attendere debuerant (si litera sacrae scripturae non est, nisi quidam etiam rudis potus animæ: si spiritualis intelligentia, cibus: si potus ille est instructio cathecumenorum & neophytorum: si cibus intelligentia perfectorum, quæ neque uiuunt, neque uita sunt) durum non esse, aut difficile creditu, carnem & sanguinem filij dei diuina uita uiuentem, spirituali quodam & diuino modo, animæ cibum, & potum esse, ipsam uiuificatorem, longe magis quam uirtutes & scientiæ, & spirituales intelligentiæ, & charismata ipsa, expertia supercœlestis, ac plusquam diuinæ uitæ uiuificent. Sciens ergo dominus, qui intra se omnia uidebat & cognoscebat, quod discipuli sui murmurarent de sermone illo, quo dixerat, quod de cœlo descendisset, & quod caro & sanguis ipsius esset uerè cibus & potus, dixit eis: Hoc uos scandalizat: ut intelligerent ipsum iam intra ipsos esse, qui intima ipsorum, & secretos cogitatus cognosceret: etsi ipsos, ipsis solum reluctantes, non uiuificaret. Non credebant descendisse de cœlo quod uidebant: neque etiam sensibilibus descenderat, at modum diuinum, qui est absque ullo qui à nobis comprehenditur, modo (de quo ipse loquebatur, cum dicebat se descendisse de cœlo, & aliquando se esse in cœlo, & ascendisse in cœlum) non attendebant: quia sensibilibus erant affixi. Ideo dixit eis: Quid igitur si uideritis, etiam sensibilibus, filium hominis ascendentem ubi erat prius? Ac si subiungeret, crederetis ne tunc uerbis meis? Quod plerique uiderunt, qui in ascensione eius uisibili in cœlum è monte Oliuarum affuerunt: & omnes uisuri sunt, data ultima iudicij sententia, ut omnes intelligant uerissima fuisse omnia quæcunque locutus fuit, uerba. Ac mox aperuit eis mysterium, sacramque uerborum suorum intelligentiam, cum dixit: Spiritus est qui uiuificat, caro non prodest quicquam: id est, spiritualis intelligentia uiuificat, carnalis nihil prodest. Hoc autem dixit, ut intelligerent quæ locutus erat, carnalem intelligentiam non expetere, sed spirituales ac diuinam: & ipsum non carnaliter è cœlo, sed spiritualiter & diuino descendisse modo. filius enim hominis spiritualiter & diuine est, ubicunque filius dei est: sed corporaliter, id est corporali modo, solum erat in Iudæa, etsi in Iudæa diuino etiam esset modo. Diuinus modus, impassibilis & incomprehensibilis: carnalis & comprehensibilis, qui & aliquando fuit passibilis. Similiter cum carnem suam dat cibum, & sanguinem suum potum, non carnali (quem ipsi intelligebant) dat modo: caro enim illa, id est modus ille cibi carnis, & potus ille sanguinis, non prodest quicquam, neque unquam cuiquam fuit exhibitus: sed tunc solum prodest, cum diuino suscipitur, & eo quo tunc erat in cœlo modo: & sic se cum adhuc esset passibilis, omnibus in se uerè credentibus dabat impassibili modo: quomodo etiam dedit se discipulis omnibus, qui sacrae suæ cœnæ aderant in mysterio & spiritu, excepto solo Iuda, qui duntaxat suscepit ipsum in mysterio, & proinde est figura omnium, solum in uisibili signo carnem, & sanguinem domini suscipientium. Et adiecit dominus: Verba quæ ego locutus sum, spiritus & uita sunt. ut non intelligerent illa carnaliter, & ad literam quæ occidit: sed spiritualiter, & ad intelligentiam quæ uiuificat: ipse est enim illorum uerborum spiritus, ipse illorum intelligentia atque uita. Sed sunt (inquit) quidam ex uobis, qui non credunt. Quicumque ex se intelligere uolunt, non credunt: & quicumque se id posse credunt, non possunt: at qui ex se intelligere nolunt, & se id non posse noscunt, credunt, & possunt: quia intelligunt, non sua quidem, sed eius qui per fidem immanet, intelligentiæ & possunt, at non sua, sed eius qui omnia potest, potentia. Qui ergo scit se minime intelligere & minime posse, is maxime scit & maxime potest. Verum qui tunc non credebant, se nihilo secius intelligere putabant: quapropter neque intelligebant, neque poterant. Cuius rei & Iudam notare uidetur Ioannes, cum ait: Sciebat enim ab initio I

vs, qui essent credentes, & quis traditurus esset eum. Nam cum dicit, Ab initio: in-
 sinuat eum esse deum, ut qui omnia norit ab aeterno: & is qui erat traditurus eum,
 erat Iudas. Et haec particula, Propterea dixi uobis, quia nemo potest uenire ad me, nisi
 si fuerit ei datum à patre meo: respicit id quod prius dixerat dominus: Sunt quidam
 ex uobis, qui non credunt. Et haec est sententia, quam paulo supra numero 53. hoc mo-
 do dixit: Nemo potest uenire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum. sed hic tra-
 ctum illum qui sit à patre, datum à patre appellat: ut nihil nostrum intelligamus, sed so-
 lum bonitatis diuinæ datum, atque indultum: quod ij soli non accipiunt, qui ex se, suo
 que sensu gratiæ reluctuntur, cui & propria innititur uoluntas ipsum sequendo, diui-
 num que tractum, donum que respuendo. Et hac occasione multi discipulorum do-
 mini abierunt retro, id est auersi sunt à domino, neque ut prius cum eo ambulabant.
 O quam grande malum est se qui sensum suum, & relinquere sensum domini: sequi
 noxiam suam uoluntatem, & relinquere beneficium domini beneplacitum: Qui à deo
 auersus est, ad malignum conuersus est: & qui cum illo non incedit, cum maligno in-
 cedit. Sed & sensus, iudicium, & uoluntas nostra, quatenus nostra sunt, & ex radice
 corrupta, sensui, iudicio, & uoluntati diuinæ cōtraria sunt. Illa ergo missa faciēda sunt,
 ut dono assequamur, quod natura non habemus: quo intelligamus nos ex solo donā
 te, & dono eius pendere, & ex nobis ipsis nihil esse. dono dico, quod supra naturam
 est (nam & natura nostra ex dono eius est, sed quod secundum naturam est) ut omnē
 gratiarum actionem, & totum amorem nostrum in eum, unde & donum, & nos ipsi
 pendemus, conuertamus: idē solum propter eminentem ipsius bonitatem, & no-
 bis ipsis, ac naturæ nostræ quæ nihil potest, sed quæ deo ut plurimum contraria est, nul-
 lam gratiam agamus, nullumq; tribuamus amorem. nam amor nostri, contrarius est
 amoris dei. Quod si discipuli illi fecissent, non abiissent retro. Sed quid dixerit domi-
 nus duodecim apostolis suis, subdit Ioannes, dicens. ¶ Dixit ergo IESVS ad duode- 57
 cim: Nunquid & uos uultis abire? Respōdit ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibi-
 mus: Verba uitæ aeternæ habes. Et nos credimus & cognouimus, quia tu es CHRIS-
 TUS filius dei. Respondit eis IESVS: Nōne ego uos duodecim elegi, & ex uobis
 unus diabolus est? Dicebat autem de Iuda Simonis Iscariote. Hic enim erat traditu-
 rus eum, cum esset unus ex duodecim. ¶ Responso Petri, Domine, ad quem ibim?
 Verba uitæ aeternæ habes: non fuit carnis & sanguinis, sed trahentis patris, cui non
 reluctatus est. Et ob firmas huiusmodi, à CHRISTO, id est deo, non à se pendentis
 confessiones, haud ab re dictus est Petrus. Ac ipse uice omnium respondit, uno Iuda
 excepto, quem etiam ipse exclusum nesciebat. Et adiecit: Et nos credimus, & cogno-
 uimus, quia tu es CHRISTVS filius dei. Hæc est fides Petri & aliorum apostolorum,
 quam ab homine non habuerunt, sed tractu (ut præactum est) & dono dei uiuentis.
 Et respondit dominus: Nōne ego uos duodecim elegi, & ex uobis unus diabolus
 est: ostendens Petro, responsum ipsius non de omnibus esse uerum. At nullus eorū
 sciebat pro quo id dixisset dominus, nisi fortè Iudam tacita arguebat conscientia, qui
 iam quodammodo notatus erat & murmurationis, & incredulitatis. At nondum cō-
 ceperat se traditurum CHRISTVM; quod IESVS æque sciebat, ac iam cogitatum at-
 que reuera factum: quod nosse solius dei erat. Et reuera id dominus de Iuda dicebat,
 dicente Ioanne: Dicebat autem de Iuda Simonis Iscariote. At dices: Iudas non abiit
 retro, ut alij discipuli, qui iam non ambulabant cum IESV. Non abiit retro corpore,
 sed abiit retro mente: & mente erat auersus, etsi corpore conuersus. Et in hoc diabo-
 lus, id est calumniator erat, & domesticus inimicus, sicut scriptum est: Qui edebat pa- 7
 nes meos, magnificauit super me supplantationem. Quid iuuat, obsequio exteriore
 sequi CHRISTVM, mente autem auerti? Quid hoc est, nisi similem esse Iudæ, atque
 calumniatorem? Ergo sequamur CHRISTVM & mente, & corpore, & similes ue-

ris apostolis, uerè dicere poterimus: Domine, ad quem ibimus? Verba uitæ æternæ habes. Et nos credidimus & cognouimus, quia tu es CHRISTVS filius dei: & cōfitebimur insuper, quia filius est in substantia dei patris. Quem decet æqua cum patre in unitate spiritus sancti gloria, honor, & maiestas, in perennia seculorum secula. Amē.

C A P V T S E P T I M V M.

- 58 **Q**UOEST hæc autem ambulabat IESVS in Galilæam. Nō enim uolebat in Iudæam ambulare: quia quærebant eum Iudæi interficere. Erat autem in proximo dies festus Iudæorum, scenophegia. Dixerunt autem ad eum fratres eius: Transi hinc, & uade in Iudæam, ut & discipuli tui uideāt opera tua, quæ facis. Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palàm esse. Si hæc facis, manifesta te ipsum mundo. Neq; enim fratres eius credebant
- 59 in eum. ¶ Dixit ergo eis IESVS: Tempus meum nōdum aduenit, tempus autem uestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse uos: me autem odit, quia ego testimoniū perhibeo de illo, quia opera eius mala sunt. Vos ascendite ad diem festum hunc: ego enim non ascendam ad diem festū istum, quia meum tempus nondum impletum est. Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa. Vt autē ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum non manifeste, sed quasi in occulto. Iudæi ergo quærebant eū in die festo, & dicebant: Vbi est ille? Et murmur multus erat in turba de eo. Quidā enim dicebant, quia bonus est: alii autem dicebant, nō, sed seducit turbas. Nemo tamen palàm loquebatur de illo, propter metū Iudæorū. Iā autem die festo mediante, ascendit IESVS in templum, & docebat. Et mirabantur Iudæi, dicentes: Quomodo hic literas scit, cū nō didicerit? Respōdit eis IESVS, & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. Si quis uoluerit uoluntatem eius facere, cognoscat de doctrina utrū ex deo sit, an ego à meipso loquar. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui autē quærit gloriam eius qui misit eū, hic uerax est, & iniustitia in illo non est. ¶ Nōne Moyses dedit uobis legem, & nemo ex uobis facit legē? Quid me quæritis interficere? Respōdit turba, & dixit: Dæmonium habes, quis te quærit interficere? Respondit IESVS, & dixit eis: Vnū opus feci, & omnes miramini. Propterea Moyses dedit uobis circumcisionem: non quia ex Moysse est, sed ex patribus, & in sabbato circumciditis hominē. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut nō soluatur lex Moysi, mihi indignamini, quia totū hominem sanū feci in sabbato? Nolite iudicare secundū faciem, sed iustum iudicium iudicate. ¶ Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis: Nōne hic est quem quæruunt interficere? Ecce palàm loquitur, & nihil ei dicūt. Nūquid uerè cognouerūt principes, quia hic est CHRISTVS? Sed hunc scimus unde sit: CHRISTVS autem cū uenerit, nemo scit unde sit. ¶ Clamabat ergo IESVS in templo docens, & dicēs: Et me scitis, & unde sim scitis, & à meipso non ueni, sed est uerus qui misit me, quē uos nescitis. Ego